

Paulik Antal

Trianon hatása a magyarországi szlovákokra

1920. június 4-én Párizsban a Grand Trianon palotában aláírták a Magyarország és az első világháború győztes hatalmai közötti békeszerződést. Azóta száz év telt el. Mivel ez egy kerek évforduló, úgy gondolom, hogy mi, magyarországi szlovákok sem tehetünk úgy, mintha ez a szerződés ránk ne lett volna hatással. Annyiban határozta meg közösségünk további fejlődését, amennyiben egész Magyarország, az egész magyar társadalom és benne a „csonka” állam kisebbségi közösségei további fejlődésének alapjait meghatározta.

A békeszerződés aláírásával új időszámítás kezdődött Magyarországon. És nemcsak Magyarországon, de az ún. utódállamokban is, ahol a nemzetiségek – legalábbis az a rész, amely a Kárpát-medence volt egyeduralmának peremvidékén élt –, az újonnan létrehozott szerződés szellemében elkezdheték vagy folytathatták saját országuk, saját államuk építését Közép-Európában.

A történészek eltérő Trianon-megközelítése

A magyar és a szlovák történetírás eltérően viszonyul a Trianon-jelenséghez. A magyar történészek az új Közép-Európa kialakulásának az első világháború vége (vagy akár a háború utolsó évei) óta tartó teljes folyamatát értik alatta, míg a szlovák történettudomány Trianont a békeszerződés aláírásának egyszeri jogi aktusaként értelmezi. Mivel nem hivatásszerűen foglalkozom a történelemmel, nem próbálom megtalálni a megközelítések közötti egyezéseket, miként azt sem kívánom megállapítani, hogy melyik helyes. És mivel a történészek közül, akiknek munkáit olvastam, egyikük sem fordított nagyobb figyelmet a történelmi Magyarország „megcsonkítása” utáni Magyar Királyságban maradó nemzetiségekre, nehéz alapot találni a magyarországi szlovákok hozzáállásának értelmezésére ebben a témában. Marad hát, magának a békeszerződés szövegének vagy a korabeli dokumentumok és az akkori sajtó tanulmányozása, s az ezek alapján kialakult érzések, vélemények, családi vagy személyes tapasztalatok, a személyes és a kollektív emlékezet megfogalmazása. Így teszek én is.

A háború végi és a háború utáni Európa rendezésének kidolgozása idején több érv is elhangzott arról, hogy a volt regionális hatalmakat – Németországot

és az Osztrák-Magyar Monarchiát – hogyan és miért kellene felosztani. Woodrow Wilson amerikai elnök, 1918. január 18-án megjelentetett 14 pontja alapján, fokozatosan előtérbe került a közép-európai népek önrendelkezési jogának alapelve. A 10. pont a következő mondatot tartalmazza: „Ausztia-Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét.”

Kormánybiztos a magyarosításért

A Magyarországgal kötött békeszerződés feltételeinek kialakításakor nem kis szerepet játszott a szlovákok megtartása Magyarországon, illetve magyarok megtartása az újonnan keletkező Csehszlovákiában, lehetőleg azonos arányban. E tény ellenében általában olyan érveléssel találkozunk, amely az 1920-as népszámlálás eredményeire hivatkozik, mely szerint abban az évben az új Magyarország területén szlovák nemzetiségűnek csak 141 882 fő vallotta magát, míg Csehszlovákiában 637 183-an vallották magukat magyarnak. Amennyiben azonban ezek a statisztikai adatok valósak lennének, a Magyar Királyság aligha nevezett volna ki a békeszerződés aláírása után viszonylag rövid idő elteltével, 1921-ben a Trianon utáni Magyarországon élő szlovákok ügyeiért felelős kormánybiztost. Az illető feladata az volt, hogy figyelemmel kísérje és irányítsa a szlovák népesség magyarosítását, különösen a Budapest körüli szlovák településeken. E politika előrehaladását és sikerét a *Pechány* Adolf tevékenységéről szóló, a budapesti Magyar Nemzeti Levéltárban található dokumentumokban követhetjük nyomon.

De térjünk vissza magához a békeszerződéshez! Ami a magyar kormánydelegációnak benyújtott katonai és gazdasági feltételeket illeti, azok szlovák szemmel is nagyon kegyetlenek voltak. Ezekről itt nem fogok írni, mert bár a szlovák nemzetiségű állampolgárok életkörülményeire is kihatottak, nemzetiségi életüket vagy nemzetiségi jogukat közvetlenül nem érintették. Eközben az 1920 óta Magyarországon élő szlovákok többsége – ahogyan azt Konstantín *Palkovič* is hangsúlyozta a második világháború utáni lakosságcsere idejéből származó feljegyzéseiben – nyomorúságos gazdasági körülmények között éltek.

A szerző a Magyar Országgyűlés szlovák szószólója.

mények között élt. Az én nemzedékem még saját nagyszüleitől vagy szüleitől hallhatott ezekről, de személyes emlékek is fűződhetnek hozzájuk.

A békeszerződés és a nemzetiségi politika kérdései

A trianoni békeszerződés, az említett, a háború utáni Magyarország részére kirótt kemény háborús és gazdasági feltételeken kívül néhány olyan pontot is tartalmazott, amelyek a nemzetiségi politikára vonatkoztak. A szerződés 58-60. cikke a magyar kormány azon kötelezettségeit tartalmazza, melyek szerint kötelesek „fajra, nyelvre vagy nemzetiségre” való tekintet nélkül biztosítani nem magyar állampolgáraik számára a bíróságok és a törvény előtti egyenlőséget. A nem magyar anyanyelv az elfogadott szabályok szerint nem akadályozhatta a nemzetiségi kisebbségek képviselői számára a közszolgálatához vagy a hivatali tisztségekhez történő hozzáférést. Magyarországnak szintén lehetővé kellett tennie a nemzetiségek részére a saját nyelvhasználatot úgy a magán-, mint az üzleti életben és közéletben, például a sajtóban vagy a nyilvános gyűléseken.

Ami a közoktatást illeti, a szerződés kötelezte a magyar kormányt, hogy nem magyar nemzetiségű lakosainak lehetővé tegye saját iskoláik és intézményeik létrehozását. A dokumentum ezen túl arra is figyelmeztetett, hogy azokban a községekben és városokban, ahol nagyobb létszámú nemzetiségi közösség él, biztosítani kell a nemzetiség saját nyelvén való oktatást. Olyan arányban kell a továbbiakban biztosítani a nemzetiségek állami finanszírozását, amilyen arányban az egyes területeken, falvakban és városokban élnek. A felsorolt kötelezettségek a békeszerződés tartalmának megfelelő teljesülését a szerződéssel létrehozott Nemzetek Szövetségének kellett garantálnia. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának bármely tagja rámutathatott a fenti kötelezettségek közvetlen fenyegetettségére, és a Tanács választhatta meg az eljárást az orvoslásra, s adhatott útmutatást a magyar kormánynak.

A szerződés szövege bizony „kegyetlen és átgondolatlan”

Maga a békeszerződés 1920. október 26-án került a magyar nemzetgyűlés elé. Az előterjesztést a kormány képviselőjében gróf Csáky Imre külügyminiszter nyújtotta be. Az indoklásban az előterjesztő az első világháború kedvezőtlen kimenetelére és a győztes hatalmak nyomására hivatkozott, a békeszerződést pedig kegyetlennek és átgondolatlanak értékelte Magyarország számára. Ennek ellenére mégis elfogadásra, megszavazásra és ratifikálásra javasolta, abban a reményben, hogy az idők változhatnak, a társult és a szövetséges hatalmak tagjai megváltathatják álláspontjukat, és elismerhetik egy erős

Magyarország (jobban mondva egy erős történelmi Magyarország) szükségességét a közép-európai régió stabilitása érdekében. A szerződés szövegét külső nyomás hatására a gróf Andrássy Gyula által vezetett Külügyi Bizottság is elfogadásra javasolta. Hasonlóan tett a Nemzetgyűlés Közjogi Bizottsága is, amely kinyilatkoztatta, hogy javaslatát külső kényszer hatása alatt nyújtja be. Hangsúlyozta továbbá, hogy a szerződés nem a két fél megegyezésével jött létre, hanem a győztes államok dolgozták ki.

A benyújtó a javaslat indokolásához a francia kormányfő, Alexandre Millerand levelét is mellékelte, amelyben egyrészt az szerepel, hogy a magyar békedelegáció összes javaslata megkésett volt, így a győztes hatalmak képviselői az adott pillanatban ezeket már nem fogadhatták el, és nem is akarták elfogadni. Másrészt a levél homályos ígéretet tartalmazott arra nézve, hogy amennyiben a szerződés által meghatározott határok felülvizsgálása után szükségesnek mutatkozna, ezeket konkrét helyen lehetséges megváltoztatni. A békés változtatás érdekében a társult és a szövetséges hatalmak tagjai – írta Millerand – együttműködésüket kínálhatják fel a módosítás kidolgozásában. Mint tudjuk, a két világháború közötti időszakban ilyen módosításra nem került sor, bár 1938 után a fasiszta Németország védnökségével a magyar határok az utódállamok területén beljebb tolódtak.

Felkészületlen szlovákság a kisantant segítsége nélkül

A megváltozott területen a szlovák nemzetiséget felkészületlenül érték a társadalmi-politikai változások. Még akkor is, ha az új államhatárok kialakulása idején ismert személyiségek – elsősorban az evangélikus egyház és a budapesti szlovák értelmiség soraiból –, főleg az Alföldön igyekeztek aktívan szervezni a szlovákságot. A szerződés aláírását és ratifikálást követően ezen aktivisták nagyobb része a formálódó Csehszlovákiába települt, másokat a magyar hatóságok telepítettek ki. Az alföldi szlovák szigetét végül három részre osztották, Nagylak és környéke Romániához, a Vajdaság a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, míg az alföldi szlovákok hajdani „fővárosa”, Békéscsaba és környéke Magyarországon maradt.

Mint közismert, a szlovák nemzet a Turócszentmártoni Nyilatkozatban a csehekkel közösen létrehozandó állam gondolatához csatlakozott. A szlovákok többsége még a Magyarországgal történő békeszerződés aláírása előtt békésen elfogadta ezt a lehetőséget, és később aktívan bekapcsolódott az új állam építésébe. A Csehszlovák Köztársaság új vezetése az ún. kisantant országai közti együttműködés keretében haladéktalanul segítséget nyújtott ottani kisebbségi közösségei számára Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területén. Így épült például száz évvel ezelőtt a szlovák gimnázium Bácspetrócön,

s így kerültek fokozatosan tanárok és könyvek a romániai Nagylak és a Vajdaság szlovák településeinek szlovák iskoláiba is. Ez alapozta meg a máig működő nemzetiségi kulturális autonómiát a Trianon utáni országokban, Magyarország kivételével.

A magyarországi szlovákok a viszonyok konszolidálódása után elvesztették közvetlen kapcsolatukat az egységesen szlováklakta területtel. A Magyarország és a Csehszlovákia közötti határok gyakorlatilag átjárhatatlanok voltak, a hatóságok szigorúan figyelemmel kísérték minden mozgást, akár innen Szlovákiába, akár fordítva. Így volt ez a szlovák kiadványok Szlovákia területéről érkező szállítmányaival is. A szlovák gyülekezetek élén álló evangélikus lelkészek többsége azonban a helyén maradt. Továbbra is igyekeztek fenntartani a szlovák nyelvű iskolai oktatás legalább akkori szintjét, mindezt az állami hatóságok erős nyomása alatt. A szlovák nyelv tanítása ezekben az iskolákban csak azt jelentette, hogy olvasni és írni szlovákul tanították a diákokat, de a hittan oktatása már általában kétnyelven zajlott.

Erős magyarosítás az oktatásban

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fokozatosan az összes szlovákok lakta településen létrehozott állami iskolákat is. A nagyobb városokban kettőt, hármat is. A tanítási nyelv a magyar volt. Olyan iskola, ahol a szlovák nyelvet is tanították, 55 volt, ezek közül 53 „C” kategóriába tartozott, ami azt jelentette, hogy bár a gyerekek szlovákul is megtanultak olvasni és írni, az oktatás egésze magyar nyelven zajlott. Csak két iskola volt kétnyelvű, ahol nagyjából ötven százalékban szlovák nyelven tanítottak.

A szüleim emlékei alapján tudom, hogy feljűk, tehát Békéscsaba környékén, a gyerekek mindenfajta magyar nyelvtudás nélkül érkeztek az iskolába. Apám első iskolai okirataiba például azt írták, hogy nem tud magyarul és csak a szlovák („tót”) nyelvet ismeri. Miközben a hétköznapi oktatást a magyar hitvallás, tehát a revizionista ima kötelező elszavalásával kezdték, amely szövegét nem is értették. Ha rajtakapták őket, hogy szünetekben szlovákul beszélgettek, megfenyítették őket, néha testileg, máskor megszegyenítő feliratot kellett napközben viselniük, hogy „buta tótok”. Így teljesültek a békeszerződés aláírásával elfogadott kötelezettségek az oktatás területén.

A két világháború közötti magyar oktatási politika lényegéről, céljairól a már említett szlovák ügyekért felelős kormánybiztos, Pechány Adolf dokumentumaiból, illetve jelentéseiből alkothatunk képet, amiket *Tilkovszky* Lóránt történész adott közre „K dejinám Slovákov v Maďarsku v rokoch 1919-1946” (A magyarországi szlovákok történetéhez 1919-1946 között) című kötetében. Ezekből a jelentésekből látszik, hogy például miként erőltette Pechány az óvodák létrehozását vagy új állami iskolák építését a szlováklakta településeken. E lépések célját a magyar nyelvű oktatás előmozdításában látta, hogy a

gyerekek kiskoruktól fogva gyakrabban találkozzanak a magyar nyelvvel, valamint, hogy a Nemzetek Szövetsége tagjai felé demonstrálhassák fejlesztési szándékukat a nemzetiségi településeken.

A nem magyar vezetéknevek magyarosítása

Pechány több alkalommal kitüntetését ítélte oda tanároknak a magyarosítás terén elért eredményeikért. Arra kérte a vezető kormánytisztviselőket, hogy olyan tanárokat nevezzenek ki a szlovákok lakta településekre, akik nem beszélik a szlovák nyelvet. Hasonló eljárást kért az egyházi, elsősorban katolikus vezetőktől is, hogy az egyházi szertartásokat is kizárólag magyar nyelven tartsák. Az egyes meglátogatott települések fejlődésének értékelésekor mindig kiemelte a magyarosítás terén elért haladást, és dicsérte a sikeres tanárokat és lelkészeket – a magyarosítókat.

Ami a nemzetiségi állampolgárok közszolgálatba kerülésének esélyét illeti, a két világháború közötti Magyarország hatóságai e téren is hasonlóképpen jártak el, mint az oktatás területén. Aki a közszolgálatban vagy állami alkalmazásban akart elhelyezkedni, annak nem magyar vezetéknevét magyarosítania kellett. Így keletkeztek elsősorban Erdély és Szlovákia földrajzi neveire emlékeztető vezetéknevek, mint például a mi tágabb családuknak így lett a *Hrabovský*-ből Árvavölgyi.

A romániai és a szerbiai szlovákokétól eltérő fejlődés

A szlovákok identitásának változásait elsősorban a hajdani alföldi szlovákok által lakott sziget jelenlegi állapotával összehasonlítva tudom megfigyelni, hiszen valamikor a közép-európai határok megszállásakor is ez a nézőpont jelentette a kiindulási alapot. Akkor sem volt mindegy, hogy milyen nyelven beszéltek a környező települések és városok lakói, miként az sem, hogy a szlovák gazdák milyen nyelven tudtak kommunikálni termékeik cseréje közben.

Száz év elteltével a vajdasági szlovák közösségben – ahogy arról az elmúlt nyáron én is megbizonyosodtam –, a szlovák nyelv használata a szlovákok alapította nagyobb és kisebb településeken egyaránt a mai napig természetes. És nem egyszer olyan szlovákok körében, akik a másodlagos kolonizáció idején éppen a jelenlegi Magyarország területéről vándoroltak mai lakhelyükre. A romániai Nagylakon általánosságban szintén a szlovák nyelvet használják kommunikációs nyelvként, még a nyilvános teremben is. Nálunk Magyarországon, a szlovák nyelv viszont már eltűnt a közéletből és a családi használatból is. A szlovák nyelvet továbbra is tanítják az iskolákban, a szlovák önkormányzatok és természetesen egyes evangélikus gyülekezetek is próbálják használni tevékenységeik során.

Visszaadni a szlovákok identitását és kulturális autonómiáját

Összességében elmondható, hogy a szlovák nemzet szempontjából nem lehet kétségbe vonni Európa első világháború utáni újrendezésének a nemzeti fejlődésére gyakorolt pozitív hatását. A kevésbé öntudatos, tanulatlan, szlovákul beszélő vidéki lakosság alapjain modern nemzet, korszerű nemzeti közösségek jöttek létre. Nálunk ez máshogyan alakult. A magyar hazafiasság szellemében nevelkedett, bár abban az időben még jobbra szlovákul beszélő lakosság bázisán, amely nem fejlesztett ki magában erős szlovák identitást, így az erős magyarosítás nyomására archaikus, avított nemzeti közösség jött létre a modern szlovák nyelvhez, a kortárs szlovák kultúrához való kapcsolódás nélkül. Az idő múlásával ez a közösség a legtöbb településünkön lecserélte nyelvét a magyarra, modern kifejezéseket vett át belőle, és fokozatosan elhagyta anyanyelvének nyilvános használatát. A két világháború közötti békeidőszak évtizedeiben annyira

meggyengült szlovák nyelvben, hogy a második világháború utáni népességcsere után már nem lehetett teljes mértékben új életre kelteni. A magyarországi nemzetiségi politika fokozatos változása ellenére száz év elteltével csak a romjai maradtak a valaha erős szlovák közösségnek, amelynek egykori ereje kitűnik például az elődeink által ránk hagyott, épített örökségünkből.

Most rajtunk áll, hogy a hozzáférhető lehetőségek kihasználásával a lehető legszilárdabb bázist alakítsuk ki a kulturális értékek megőrzése érdekében. Ide tartozik a szlovák iskolák hálózata, amelyek kezdeményét az Országos Szlovák Önkormányzat alakította ki a kétnyelvű iskolák átvételével, a szlovák kulturális intézmények átgondolt alapítása és üzemeltetése, amit az utóbbi időben szintén elkezdtünk, valamint közös autonóm szlovák kulturális tér kialakítása a szlovák önkormányzatok révén. Ez lehet az a kulturális autonómia, amely gyakorlatilag már száz éve megfogalmazódott a nemzetközi dokumentumokban, köztük a Trianoni békeszerződésben is.

Olvassa a BARÁTSÁG-ot!

Fizessen elő most 2021-re!

Éves előfizetési díj: 3000 Ft (1800 Ft + 1200 Ft postaköltség), félévre: 1500 Ft

A folyóirat előfizethető átutalással:

az Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége főszámlája,
Barátság folyóirat alszámláján, OTP Bank: 11743057-26413457

e-mail címeink: baratsag@upcmail.hu, eva.mayer@nemzetisegek.hu

honlapunk: <http://nemzetisegek.hu>

Várjuk könyvtárak, iskolák, kisebbségi önkormányzatok, egyesületek, baráti körök jelentkezését!